

TÖRTÉNELMI EMLÉKEZET HIÁTUSOKKAL NAPJAINKBAN

KISSNÉ NOVÁK ÉVA

„Számomra ...minden gyűlöletes ami csupán oktat
anélkül hogy cselekvőképességemet gyarapítaná...”²²

Goethe

Mélységes mély az emlékezet kútja. Még az egyes ember emlékei is hatalmas területet ölelnek fel. Egy csoport emlékezete pl. egy családé számtalan esetet, egyéniséget, történetet, örömet, fájdalmat rögzít, és sajátos módon a családtagok emlékezete nem egyformán őrzi a különböző történéseket, személyeket, felemelő vagy megrendítő eseményeket. Erről bizonyára mindegyikünknek van személyes tapasztalata.

Egy nemzet emlékezete már olyan hatalmas kincsestár, amelyet természetesen nem is lehet teljesen áttekinteni, értelmezni, értékelni, de minden nép törekszik arra, hogy kialakítson egy sajátos nemzettudatot, történelmi arc képet önmagáról.

A teljesség igénye nélkül megpróbálom felvázolni a leginkább ismert elemeit ennek a sajátos emlékezetnek.

Minden nemzet számon tartja azokat a **kiválóságokat**, akikre büszkén hivatkozik, legyenek azok tudósok, feltalálók, sportolók, történelmi hősök vagy kiemelkedő államférfiak. Fontos, hogy bárki legyen is az érdemének, helyének, jelentőségének megfelelően értékeljük. Minden vele kapcsolatos tény, adatot tárgyilagosan korrekt módon ítéljük meg, hisz ezekből az adatokból áll össze a nemzet nagyjainak krónikája.

A másik jól megfogható szála a nemzetek történelmének **egy-egy jelentős dokumentum**, amely az adott nép fejlettségének, gondolkodásmódjának fontos mutatója. A magyar történelem egyik ilyen nevezetes okirata az Aranybulla (1222), amelyet az angolok Magna Charta-ja (1215) után kevésbé bocsátott ki a magyar király. De a társadalmunk fejlődésének útját jól mutatja a híres Werbőczy féle Hármaskönyv, vagy az ősiség törvénye. Jelentős mérföldkövet alkot egy – egy olyan országgyűlés, amelynek határozatai, döntései előremutatók. Ilyen például a tordai országgyűlés (1568), amely elsőként mondta ki a szabad vallásgyakorlást minden felekezet számára, vagy a debre-

²² Idézi Nietzsche: *A történelem káráról és hasznáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 27. o.

ceni országgyűlés (1849), amely kimondta a Habsburg ház trónfosztását. Ezek a tények, adatok, dokumentumok azok, melyek bármely nép történelmének fontos állomásait jelentik, s amelyeket a tudomány gondosan, kutat, őriz a nemzeti emlékezet, az utókor számára.

Nagyon fontos részét alkotják a népek történelmének a különböző – rendszerint hódító céllal indított – **háborúk, a csaták**, melyek gyakran évszázadokra meghatározzák egy – egy terület, ország lényegi változásait. (Pl. a népesség összetételét, az ország nagyságát, természeti adottságait s ebből adódóan gazdagságát stb.)

De milyen elemekből is tevődik össze a fentiekén túlmenően történelmi emlékezet, az ún. nemzettudat? Hogyan alakul, minek a hatására változik? Kiknek van lehetőségük a nemzettudat formálására, és milyen eszközök állnak rendelkezésükre?

A fenti kérdésekre keresve a választ először azokról kell szólni, akik maguk is résztvevői, részesei voltak egy adott korszak történéseinek. Akik akarva, akaratlan formálták, teremtették azt a korszakot munkájukkal, küzdelmeikkel, gondolataikkal, beleépítve örömeiket, keserveiket, sikereiket, kudarcaikat. A minden nehézség ellenére megművelt föld, a gyárak által termelt javak, a tudományok újabb eredményei, a fennálló rend védelme érdekében tett erőfeszítések stb. mind részét alkották egy-egy történelmi korszaknak. Ezekről **ismeretei, emlékei vannak azoknak a generációknak, akik megélték ezeket**. Jeles képviselői gyakran emlékiratokban rögzítették élményeiket, saját tetteiket, a látott eseményeket. Azt mondhatnánk ez **az élő történelem**, amely minden korszakban létezik azoknak a felnőtteknek, idősebbeknek a tudatában, akik akkor éltek. Bizonyára sok családi történet őrzi a nagyapa vagy az apa világháborús emlékeit, történeteit, vagy azokat az eseményeket, amelyet az otthon maradottak voltak kénytelenek megélni. Meggyőződésem, hogy ezek nagyon fontos elemei a felnövekvő nemzedék tudatának. Igaz a hitelességüket nem lehet – vagy csak olykor – bizonyítani, de mégis sokat hozzáadnak a történelem tudományos leírásaihoz. Ez természetesen nemcsak a történelem viharos korszakaira (háborúk, forradalmak) igaz, hanem a kevésbé látványos változásokra is. Éppen e tekintetben van olyan tapasztalatom, – hallgatóimmal történő beszélgetéseim során – hogy ezekről az időszakokról keveset tudnak, mert az egyre ritkuló és sajnos egyre felszínesebb családi beszélgetéseknek ez nem témája. Nem tudják pl., hogy mi volt az államosítás, mit jelentett a beadási rendszer, mi annak a szónak az értelme, hogy kulák, de azt sem tudják, hogy a lakások többféle tulajdonjogon voltak megszerezhetők. Nem tudják mi volt a GMK, pedig ez a 80-as, 90-es években a jövedelem növelésének egyik elfogadott módja volt. Pedig ezek a fogalmak jól mutatják a közelmúlt történelmének ellentmondásait, a valóság

megváltoztatására tett megoldási kísérleteket, megkockáztatom a valóság, a történelem dialektikus voltát. Pl. a mezőgazdaságban járatos szakemberek tudják, hogy az olykor erőszakos TSZ szervezések következtében létrejött termelő szövetkezetek és állami gazdaságok olyan színvonalú mezőgazdasági kultúrát hoztak létre, amely világviszonylatban is figyelmet kapott. Sokan tudjuk, tudják, hogy a magyar tudomány, a magyar tudósok abban a sokat kritizált 60-as, 70-es, 80-as években sok nagyszerű eredménnyel kápráztatták el a világot. Különösen keveset tud a fiatalabb nemzedék ezekről az évekről. Pl. a panellakásokról, amelyekben még élünk, amelyet kritizálunk (joggal), de vajon hányan tudják, hogy a panellakás jelentette emberek százazreinek az első összkomfortos otthont?! Tanulságos lenne elemezni azt is, hogy mit tudnak 1956-ról, annak előzményeiről és következményeiről? Az 56-os események ünneplése kapcsán felvetődött problémákat, az ellentétes megítéléseket érdemes volna számba venni! Jelen dolgozatnak nem célja az okok feltárása tudniillik, hogy miért nem képezik családi beszélgetések tárgyát ezek a tények, információk. Így csak találgatni lehet: félelem (jobb, ha a gyerek nem tudja!), érdektelenség, jobb a feledés homályában hagyni ezeket, olykor talán szégyenérzet, ha az érintett szerepe későbbi megítélése szerint vitatható, elzárkózás a politikai értékeléstől, apolitikusság, ami nem kevéssé jellemző a fiatal generációra is.

A nemzettudat formálásban **jelentős szerepe van, lehet a művészetnek**, s ebben a magyar kultúra igazán gazdag kincsestárral rendelkezik. Akár a szépirodalom (Illyés Gyula, Faludi György, Cseres Tibor, Galgóczi Erzsébet stb)²³, akár a filmművészet felől közelítünk (Fábri Zoltán: Kórhinta, Makk Károly: Szerelem, Bacsó Péter: A tanú, csak néhányat említve az igazán figyelemreméltóak közül – remekművekkel találkozunk. Ezek mindegyike nemcsak hitelesen, de a művészet megerősítő csodájával felvértezve mutatta be a közeli történelmünk hibáit, és a benne küzdő emberi magatartások szépségeit, nagyszerűségét, vagy éppen gyengeségeit, komikus voltát. A felsorolt filmek azonban mozikban nem láthatók, a TV sajátos műsorstruktúrájába nem illenek bele így a fiatal generáció ezekről sem tud szinte semmit. Ily módon ezek a nagyszerűen kódolt információk (részben) elvesznek a számukra.

Kiemelkedő szerepe lehet a történettudománynak, amelynek tudatosan vállalt feladata a történelmi események rögzítése, a közöttük lévő összefüggések felmutatása, egy-egy nemzet történetének nemzetközi kontextusban történő elhelyezése. Nem tisztem történészeink munkásságát méltatni, nem is mernék vállalkozni rá, de meg kell állapítanom, hogy nemzetközileg elismert kutatók vannak közöttük szép számmal. A XX. század történel-

méről szólva különösen Szűcs Jenő és Romsics Ignác, Ormos Mária nevét kellene kiemelni. Talán nem véletlen, hogy sokan szívesebben írnak a régebbi korokról, mint a jelen eseményeiről vélhetően azért, mert nagyobb távlatból tisztábban rajzolódik ki a tendenciák, világosabban látszik az összeműködés tevékenységei eredője. (Hegel)²⁴ De még a nagyobb távolságok sem képesek tökéletesen leválasztani az egyéni látásmód esetleges szubjektivitását. A történettudomány direkt hatását a nemzettudatra az is gyengíti, hogy csak a népesség egy szűk köre (a kifejezett szakemberek, tanárok, jogtudósok stb.) az értelmiségiek egy csoportja olvassa, tanulmányozza, és remélhetőleg a tanulságokat terjeszti. Meg kell említeni, hogy (feltehetőleg) minden nemzet történetírásában vannak, akadnak kisebb nagyobb torzítások, amelyek a múltat a jelen kívánalmainak megfelelően rajzolják át. Ezt a jelenséget pontosan írja le Nietzsche *A történelem káráról és hasznáról* c. esszéjében.²⁵

Meghatározó szerepe **van a fiatalság nemzettudat alakításában a tanításnak**, különösképpen azoknak a tárgyaknak, amelyek direkt módon érintik a nemzetről, történelmi múltunkról kialakult képünket. Ilyen elsősorban a **történelem és az irodalom**. Ezeknek a jelentőségét azért is hangsúlyozni kell, mert az oktatás egészét a mindenkori hatalom határozza meg. Előírhatja az oktatás irányelveit, meghatározhatja alapvető céljait, sőt egészen részletekbe menően megkövetelheti, hogy mit oktassanak és mit ne. Tekintettel arra, hogy az alapfokú oktatásban (elvileg) mindenki részesül, és ez olyan korosztályokat érint, akik valóban nagyon fogékonyak az ismeretekre, a tanítási folyamatnak rendkívül nagy lehet a hatása. Jól bizonyítja ezt pl. a Trianon utáni oktatáspolitikai, mely nemzedékek tudatában rögzítette a „csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország” gondolatát. Ma már múzeumi tárlókban lehet látni azokat az iskolai füzeteket, amelyeknek a címlapján a Trianon előtti Magyarország képe található benne a megcsonkított ország és alatta a szöveg: „Nem, nem soha!” Mint tudjuk ehhez igazították az irodalom és történelemtanítás anyagát is.

Ezzel a módszerrel élt természetesen a kommunista-szocialista rendszer is, amely pl. igyekezett csökkenteni az országot ért veszteség jelentőségét, bár történelemkönyveinkben szerepelt, hogy a trianoni békét Lenin is „imperialista békének” nevezte. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom jelentőségét viszont oly mértékben felnagyította, amely messze felette volt az esemény nemzetközi hatásának. Az idősebb generáció emlékszik, hogy miközben március 15-e éppen csak megemléített ünnep volt, amelyet az iskolák keretei kö-

²⁴ Hegel: *A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvonalai. Enciklopédia I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1280 o.*

²⁵ Nietzsche: *A történelem káráról és hasznáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.

zött ünnepeltek, viszont november 7-e iskolai szünet volt és látványos ünnepeken emlékeztek meg róla egybekötve kitüntetésekkel. Az 50-es évek tanítási gyakorlatából „bajos” példaként had említsem, hogy a női emancipációt gondolatának népszerűsítése érdekében még az énekes könyvben is volt olyan dal, amely hirdette, hogy a nők minden munkára alkalmasak pl. traktorvezetésre is.

„Traktoros lány Nagy Maris, héthatarban párja nincs. Szánt vet szaporán, nótáz igazán.”

Nem volt az sem véletlen, hogy Ady vagy József Attila verseiből csak az ún. forradalmi versek kerültek be az irodalomkönyvekbe, és az istenes versek csak a tanár felkészültségétől és elkötelezettségétől függően kaptak némi figyelmet. (A középiskolás könyvekben már ott volt Pl. Az elbocsátó szép üzenet, vagy az Óda, a Kései sirató is)

Sajátos képet kapunk, ha összevetjük a 40 évvel ezelőtti és a jelenlegi tanácsközpontokat. Csak egy példát említenék. A Tanácsköztársaság 3 hónapos időszakáról, mint a társadalmi igazságtalanságok megszüntetésének, a kultúra kincseinek mindenki általi elérhetőségének, és az ország területi integritásáért vívott hősiességének korszakáról szóltak a 40 évvel ezelőtti történelemkönyvek. Részletesen leírták az ún. fehérterror időszakát, a különböző különítményesek vérengzését, a bosszú folyamatát. A most érvényben lévő könyvek tényszerűen leírják a Károlyi kormány rövid időszakát hangsúlyozva, hogy a „KMP és a politikáját követő csoportok akciói egyre erőszakosabbá váltak.” Felsorolják az ún. Forradalmi Kormányzótanács rendelkezéseit, idézve ebből a dokumentumból. A román megszállók elleni harcra egy térkép tudósít mindössze. Bár megemlíti, hogy az ellenforradalom Bécsben is és itthon is szervezkedett, de erről a továbbiakban nincs szó. A fehérterror, mint kifejezés sem fordul elő. Van viszont egy kép (fénykép), amelyen a Prónay különítmény egyik tagja akasztást hajt végre Tab községben.²⁶

Ilyen és hasonló csúsztatások gyakoriak a jelenleg használatos történelemkönyvekben. Ezt a most érvényesülő történelemszemléletet szeretném röviden – néhány példán keresztül – bemutatni. Azt a „kulcsra kész történelmet”, amivel a **jelenlegi politikai vezetés** a saját képére kívánja formálni oktatásunkat és ezzel együtt nemzet tudatunkat. Figyelemre méltó, hogy a jelenlegi politikai vezetés még az általa példaképnek tekintett, és minden vonatkozásban felmenthetőnek gondolt Horthy korszakból is csak azt „használja”, ami számára pillanatnyilag kedvezőnek tűnik.

A legkirívóbb különbségek éppen az oktatásügyben láthatók. Közismert, hogy a Horthy érában Klebelsberg Kúnó kultuszminiszternek köszönhetően

²⁶ Száray Miklós - Kaposi József: *Történelem IV.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2011. 28. o.

nagyon jelentős erőfeszítéseket tettek a lakosság kulturális képzettségének emelésére, az iskolázottság növelésére, az analfabéták számának csökkentésére. Külön előadás lehetne Klebelsberg egész tevékenységének számbavétele. Hatalmas életművéből csak a legfontosabbakat szeretném kiemelni. Az analfabetizmus csökkentése érdekében szervezi meg, hozza létre a népiskolai hálózatot. Az 1926. évi VII. törvénycikk szerint létre kellett hozni az elemi iskolákat 3 ill. 5 km-es sugarú körben. 3 év alatt 5000 tanyai iskolai tanterem létesült, amelyekhez tanítói lakás tartozott, és amelyek a tanyavilág kulturális központjaivá váltak. Itt könyvtárak voltak, iparos és gazdakörök szerveződtek. Nagy gondot fordított a tanárképzésre. Ennek máig érvényes jelei a Pécsi, a Szegedi, a Debreceni egyetem, ahol az építkezések is jelentősek voltak. Mindent egy vesztés háború és Trianon után!! Külföldön Collegium Hungaricumokat hozott létre (Bécsben, Berlinben, Rómában, Párisban stb.) Hazahívta a külföldön dolgozó jelentős tudósainkat. Pl. Szent-Györgyi Albertet. Programjának egyik csodálatos pontja volt az ún. tehetség-halászat, ami alatt azt kell érteni, hogy minden tanítónak, tanárnak kötelessége volt a tanítványai között felfedezett tehetséges gyermeket jelezni, hogy tehetségét megfelelően gondozzák. Támogatta a múzeumok ügyét is.

Klebelsberg nevét ma egy intézmény viseli: Klebelsberg Intézményfenntartó Központ. Erre azért volt szükség, mert „az egységes oktatási koncepció” megvalósítása érdekében az önkormányzatoktól elvették az (közép)iskolákat, és mindent a KLIK fenntartósága alá rendelték: a tankönyvellátást, az iskolai igazgatók kinevezését, a tananyag meghatározását, de még a legapróbb technikai eszközök beszerzését is (pl. egy villanykörte) a KLIK rendelhette le. Velem együtt sok más értelmiséginek az a véleménye, hogy ez az intézmény Klebelsberg nevének és főleg szellemének meggyalázása. Ugyanis a jelenlegi oktatáspolitikai, amit ez az intézmény hajt végre (többek között) a fentebb említetteknek éppen az ellentéte. Ma láthatóan az a cél az oktatásban, hogy olyan állampolgárokat neveljenek, akik gondolkodás nélkül engedelmessé válnak. Ennek érdekében korlátozzák és még inkább korlátozni kívánják az oktatásban résztvevők számát. Az egyetemeken és főiskolákon erre alkalmas a tandíj, de ezen felül még a felvehető létszámot is meghatározzák. A jelenleg érvényben lévő törvény szerint a képzés irányait, a tanítható szakokat is törvényileg kívánják korlátozni, mit sem törődve az egyetemek autonómiájával. Ezek után nem csodálkozhatunk, ha az érettségizett fiatalok jobbik része külföldi egyetemeken kíván tanulni. Kiváló tudósainkat könnyedén eleresztik, vagy életkorra hivatkozva nyugdíjba küldik, ami természetesen jelentősen korlátozza az ő kutatási lehetőségeiket. A kétségtelen szakemberhiányt úgy próbálják pótolni, hogy limitálni fogják a középiskolába, gimnáziumokba járó tanulók létszámát. A napjainkban is zajló egészségügyi dolgozók tüntetései

tették köztudottá, hogy nincs megfelelő nővérképzés az országban!! Az általános iskolákban is számos komoly gond merül fel. A pedagógus pálya egészében alulértékelt, aminek természetes következménye, hogy az alacsony presztízssű és rosszul fizetett pályákra nem a legjobbak mennek. Ez a kisebb településeken különösen jól megfigyelhető. Ezek azok a falvak, amelyek egyébként is pl. munkahelyhiánnyal, tehát munkanélküliséggel küzdenek, s ahol a gyermek kevés indíttatást kap a családtól is a felemelkedésre. Nem nehéz elképzelni, hogy ebből, ha a tanító ambíciója is csekély, milyen eredmény jön ki. Már ismert olyan felmérés, ahol a gyerekek arra a kérdésre, hogy mik szeretnének lenni azt a választ adták, hogy „közmunkás”. Korábban léteztek olyan felzárkózást segítő intézmények, amelyek pl. azokat a gyerekeket, akik valamilyen ok miatt 14 éves korukra nem végezték el az általános iskola 8 osztályát, tehát túlkorosak voltak, speciális oktatási módszerekkel és programmal segítették, hogy esélyük legyen a munka világába beilleszkedni, s ily módon megtalálják a helyüket. Ezeket megszüntették. „Nem ördögtől való gondolat – mondta Orbán Viktor, hogy egy 15-16 éves gyerek dolgozzon” Valóban nem. A kérdés csak az, hogy hol és mit? Hol talál munkát egy városi fiatal, aki megfelelő szakképzés nélkül kerül ki a képzési rendszerből?

Az oktatási kormányzat törekvései között szerepel, hogy a szakképző iskolákban csökkentsék, illetve szüntessék meg azoknak a közismereti tárgyaknak az oktatását, amelyek direkt módon nem kapcsolódnak a leendő feladataikhoz. Miért is kellene tudni egy géplakatosnak, hegesztőnek hogy ki volt József Attila, vagy azt, hogy mi Spanyolország fővárosa? !

A szép szlogen az életpálya modell, amellyel már több szakma képviselőit is kecségtetik egy ideje, de nem látszik megvalósulni. Gárdonyi ismert szép gondolatata, hogy „a pedagógus a nemzet napszámosa” ma különösen igaznak látszik, csak hozzá kell tenni, hogy a meg nem fizetett napszámosa.

A mindenkori politika tehát az ötödik meghatározója a nemzettudatnak. A jelenlegi kormányzat gyakran úgy viselkedik, mintha nagyhatalom lennének a világban, de legalább Európában. A népesség manipulálható részével elhiteik, hogy „Magyarország jobban teljesít”, hogy Európa élen járó nemzete vagyunk a fejlesztések, a termelés tekintetében, hogy az Unió kritikája nem a kormányzat munkáját, hanem a magyar népet érinti, de ők megvédenek bennünket...

Ez az attitűd nem egyedülálló a történelemben. De sajnos most hatékonyabb, mert olyan eszközök állnak a kormányzat rendelkezésére, amelyek korábban nem is léteztek. A „Csonka Magyarország nem ország” jelszó az iskolai füzeteken virított, és elhangzott a nagy nyilvánosság előtti politikai beszédekben. Valószínűleg a rádió híradásaiban is. Most viszont, ahogyan mondani szoktuk: „a vízecsapból is a kormány dicsérete folyik”. A különböző

társasági oldalakon lévő bejegyzésekből látszik, hogy a kevéssé iskolázottak, a nagyon fiatalok el is hiszik, amit állandóan hallanak. A nemzeti érzést kihasználva hitetik el a naivakkal, hogy ők az egyetlen párt, amely képes az országot egy jobb jövőbe vezetni. A diadaljelentésekkel nem áll összhangban a társadalmi valóság, és adott esetben e fiatal generáció személyes tapasztalatával. De mivel nem tanult meg gondolkodni, a tények elemzéséből helyes következtetést levonni, ezért könnyen elhiszi, hogy csak meg kell találni a bűnösöket, és akkor helyreáll a rend. Így lesznek vevők a bűnbakkeresésre, és hiszik el, hogy a problémákat, a cigányok, a zsidók, a menekültek stb. okozzák, és nem a felelőtlen és a javakat igazságtalanul osztogató politika. Ezen a ponton találkoznak más szervezetek, pártok olyan szélsőséges nézeteivel, amely sikereit szintén ezekre a könnyen meggyőzhető rétegekre alapozza. Így válik ez a kulcsrakész történelem, az ebből táplálkozó hamis nemzettudat táptalajává egy olyan politikai magatartásnak, melynek következményei nehezen kiszámíthatók. Szépre hazudni a múltunkat nem szabad, mert abból a nemzettudatból téves jövőkép és hibás életstratégiák bontakoznak ki.